

Вербальна репрезентація понятійних ознак концепту «розум» у китайській мові

Н. В. Коломієць

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: Natak675@gmail.com

Paper received 25.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-09>

Анотація. У статті представлено результати дослідження особливостей репрезентації у китайській мові понятійних ознак концепту «розум» як одиниці субсфери концептуалізації ментальних властивостей людини. Понятійні ознаки концепту виявляються на основі аналізу даних китаємовних словників. Фактичний матеріал дозволяє виокремити понятійні концептуальні ознаки досліджуваного концепту у китайській мові, а також ступінь їх актуальності для носіїв китайської мови.

Ключові слова: концепт, вербальна репрезентація, «розум», ментальність, дефініція.

Вступ. Лінгвокультурний концепт «розум», що репрезентується в китайській мові різними номінативними та дескриптивними мовними засобами, є макроконцептом, який інтегрується в концептуальну сферу «ментальність» як один із основних компонентів системи, що описує внутрішній світ людини. Сфера ментальності осмислюється носіями китайської мови передусім на основі загальних когнітивних стереотипів, які надалі (за наявності певного обсягу доказової бази) можуть бути визначені як своєрідні когнітивні універсали.

Короткий огляд публікацій. В українському та російському мовознавстві слід виокремити певні дотичні до нашої теми наукові дослідження О.М. Дзюбенко [2], Т. І. Пруднікова [6], Л.О. Ніжегородцевої-Кириченко [4], Н. М. Сергєєва [7], М. В. Піменова [5], проте у цих дослідженнях аналізувалися лексика та фразеологізми на позначення інтелектуальної діяльності на матеріалі лише деяких романських та слов'янських мов. І. Голубовська частково розкриває концепт «розум» у китайській мові, порівнюючи структуру концептів «душа» й «серце» в національно-мовних картинах світу [1], а М. Д. Мамедова розглядає концепт «розум» у китайській і російській мовних картинах світу на матеріалі фразеологічних одиниць обох мов [3]. Відповідно, лінгвістичних праць, присвячених опису та аналізу вербалізації концепту «розум» у китайській мові досить незначна.

Мета пропонованої статті лежить у вивченні особливостей вербалізації концепту «розум» у сучасній китайській мові, а саме виокремленню його понятійних ознак. Для досягнення мети дослідження було поставлено завдання: виявити систему понятійних ознак концепту «розум» як одиницю субсфери концептуалізації ментальних властивостей людини, вербально репрезентованого у китайській мові.

Матеріали та методи. Із урахуванням мети й завдань дослідження, основними критеріями відбору матеріалу для пропонованого дослідження стали принципи частотності та суцільної вибірки. Лексикографічними джерелами відбору матеріалу слугували китаємовні тлумачні словники [9; 11] та енциклопедії [12].

Результати та їхнє обговорення. Вивченням процесів мислення, механізмів отримання знання як переробленої інформації з навколишнього світу, її фіксації у свідомості людини у вигляді ментальних оди-

ниць, способів її продукування та репродукування, трансляції й ретрансляції тощо активно займаються вітчизняні та вітчизняні вчені: психологи, філософи, лінгвісти тощо. У психології, зокрема, термін *розум* не використовується, психологи воліють вживати термін *інтелект*; філософи ж, навпаки, вживають терміни *розум* та *раціональність*. Так, поняття *інтелект* пов'язане з процесами сприйняття інформації із зовнішнього (чи внутрішнього, особистісного) світу, із процесами пізнання, мислення, способами фіксації знання в тій чи іншій галузі науки, техніки або виробництва, що забезпечує досвідченість людини у певній сфері.

У китайській мові поняття *інтелект* та *розум* позначаються тими самими словами і не мають диференціації навіть на рівні двомовних словників. У «Великій китайській енциклопедії» (中国大百科全书) знаходимо таке визначення поняття *інтелект / розум* (智力): 'Розум (інтелект) – це властивість або характерна ознака психіки, притаманні людині для оволодіння знаннями та застосування знань із метою вирішення практичних завдань та реальних проблем. Ще називають *розумова здатність, інтелект (розум)*. Розум включає в себе здатність осмислювати досвід та / або навчатися на основі досвіду, здатність отримувати та зберігати знання, здатність швидко та успішно реагувати на нові ситуації, здатність до логічних висновків для ефективного вирішення проблем тощо. Знання та навички як такі не дорівнюють розуму, але розум визначає швидкість оволодіння та закріплення знань і навичок, а також можливості досягнення результату / успіху' [12, с. 6195].

Якщо вдатися до термінології китайської когнітивної лінгвістики, то розум (心智) тлумачиться як посередник між мовою та реальністю, продукт сенсорально-соматичного досвіду людини, який генерує всі структури реальності у мові-мовленні, що значно розширює когнітивно-психологічну дефініцію розуму як простого процесу обробки інформації [10, с.45-50].

Аналіз лексикографічного матеріалу свідчать про двоїстий характер семантичної природи концепту «розум»: так, компоненти значеннєвої структури концепту «розум» слід віднести до сфери наукової картини світу: 智力 (指人认识、理解客观事物并运用知识、经验等解决问题的能力, 包括记忆、观察、想象、思考、判断等) – 'здатність людини пізнавати і пояс-

нювати об'єктивну реальність та вміння використовувати знання й досвід для вирішення проблем, включаючи пам'ять, спостережливість, уяву, мислення, судження тощо [11, с. 1625], а з іншого боку – до пересічної: 理智 (辨别是非、利害关系以及控制自己行为的能力) – 'здатність відрізнати правильне від неправильного (правду від брехні), правильно визначати життєво важливі інтереси та вміння контролювати свою поведінку' [11, с. 775].

Категорія розумного є однією з ключових у системах китайської філософії, зокрема в конфуціанстві та буддизмі. Так, за оглядом «Нової філософської енциклопедії», *чжи* (智) – «категорія китайської філософії, що виражає два оцінювані розбіжні значенні ряди: 1) розумність, розум, інтелект, мудрість; 2) винахідливість, хитромудрість, стратагема. Перший значеннєвий ряд, особливо у прадавніх текстах, написаних до реформи писемності в 213 р. до н.е., найчастіше передається синонімічним та омонімічним ієрогліфом *чжи* 知 («знання»), який, будучи основним графічним компонентом *чжи* 智, міг виступати як його спрощена форма» [8]. Найдавніші пам'ятки конфуціанського канону трактують *чжи* 智 як мудрість та розумність / розсудливість, що ними небо наділяє володаря поряд із мужністю. У китайському буддизмі ієрогліф *чжи* 智 використовувався також у двох смислах, – як еквівалент двох основних термінів, що позначають вищі форми знання: а) *джняна*, тобто повне знання «справ і принципів» (або феноменів і ноуменів), яке знімає протилежність суб'єкта й об'єкта, досягається під час медитації і веде до праятунку-нірвани; і б) *праджня*, тобто божественна мудрість – одна з шести або десяти «досконалостей» (*параміта*) бодхісатхви і двох або трьох благодатей (*де де*) Будди [8]. Зі сказаного випливає: якщо буддисти оперують передусім поняттям *мудрість*, то конфуціанці – переважно поняттям *розум*.

У сучасній китайській мові основною лексемою на позначення концепту «розум» виступає ієрогліф 智 zhì. У китайській мовній картині світу поняття *мудрість* і *розум* на рівні односкладового слова позначається єдиним ієрогліфом 智. У словнику «Сучасному словнику китайської мови» (现代汉语词典) ієрогліф має такі значення: 1) 有智慧; 聪明 'мати розум / мудрість; розумний'; 2) 智慧; 见识 'мудрість, розум; досвід'; 3) 姓 'прізвище' [11, с. 1624].

Концепт «розум» у китайській свідомості реалізується через різні номени-вербалізатори, кожен з яких має семантику розуму, а також певні конотативні відтінки. Аналіз доступних лексикографічних матеріалів дає змогу виокремити лексичні одиниці, що вербалізують концепт «розум»; вони об'єднані у кілька тематичних груп.

1. Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність: 智力 (*розум+сила*) – 'здатність людини пізнавати і пояснювати об'єктивну реальність, вміння використовувати знання й досвід для вирішення проблем; включає пам'ять, спостережливість, уяву, мислення, судження тощо'; 智慧 zhihui (*розум+мудрий*) – 'розум, здатність детально аналізувати та приймати рішення, здатність винаходити і

створювати', те саме значення мають слова: 智慧 (*розум+доброта*) та 灵智 (*дух+розум*); 智识 (*розум+знання*) – 'розумові здібності'; далекоглядність'; 心智 (*серце+розум*) 'здатність мислити, розум'; 脑力 (*мозок+сила* – 'здатність людини пам'ятати, осмислювати, уявляти тощо'); 慧心 (*розум + серце*) 'розумний, здатність винаходити і створювати'; 智能 (*розум+вміння*) – 'розумові здібності людини та її здатність діяти'; 心思 (*серце + думка*) – 'мозок, розум'; 精神 (енергія+дух) – 'свідомість людини, розумова діяльність та загальний психічний стан'.

2. Здатність людини практично, розсудливо мислити: 理智 (*вищий принцип + розум*) – 'здатність розрізнати правильне / неправильне (правду від брехні), правильно визначати життєво важливі речі та вміння контролювати свою поведінку'; 理性 (*вищий принцип + ество*) – 'здатність контролювати дії за допомогою розуму'; 明理 (*розуміти + вищий принцип*) – 'проявляти здоровий глузд (у словах та вчинках)'; 明智 (*ясний + розум*) – 'розуміти логіку речей; далекоглядність'; 合理 (*поєднувати + вищий принцип*) – 'відповідає здоровому глузду та логіці'; 懂事 (*розуміти + речі*) – 'той хто розуміє наміри та прагнення інших людей, розуміє логіку речей, має глузд'; 智意 (*розум + думати*) – 'винахідливість; тонкий розрахунок'; 懂道理 (*розуміти + суть*) – 'мати здоровий глузд'; 循理 xúnlǐ (*слідувати + вищий принцип*) 'дотримуватися здоровому глузду, дотримуватися норм та правил'.

3. Певний склад / характер мислення, якість людини, зокрема:

а) винятковий, гострий розум: 聪明 (*розумний + ясний*) – 'розумово розвинутий, добре вміє запам'ятовувати, розуміти та пояснювати'; 机智 (*спритність + розум*) – 'гнучкий (живий) розум, здатність діяти відповідно до ситуації (імпровізувати)'; 机警 (*спритність + кмітливість*) – 'швидко схоплювати будь-які зміни в певній ситуації; гострий розум'; 聪颖 (*розумний + паросток*) – 'гострий розум, кмітливий, природно обдарований'; 英明 (*винятковий талант + розуміти*) – винятковий та розумний'; 聪俊 (*розумний + найкращий*) – 'непересічний розум, витончений розум';

б) кмітливий і тямущий: 聪敏 (*розумний + талант*) – 'розумний, тямущий'; 聪悟 (*розумний + кмітливий*) – 'розумний, тямущий, кмітливий'; 心灵 (*серце + дух*) – 'кмітливий розум'; 聪警 (*розумний + спритний*) – 'кмітливий'; 灵敏 (*душа + розумний*) – 1) 'сприйнятливий, кмітливий', 2) 'чіпкий розум'; 伶俐 та 伶俐 (*співчувати + розумний*) – 'розумний, кмітливий'; 智敏 (*розум + кмітливий*) – 'тямущий і вправний'; 高明 (*високий + розуміти*) 'людина з ясным розумом';

в) винахідливий: 智囊 (*розум + мішок*) – 1) 'про кмітливу, розумну людину', 2) 'про людину, яка вміє розробляти план дій'; 机灵 (*спритний + душа*) – 'розумний, кмітливий, винахідливий'; 机变 (*спритний + зміни*) – 'винахідливий; діяти відповідно до ситуації'; 智谏 (*розум + розумний*) – 'розумний; винахідливий'; 智虑 (*розум + думати*) – 'розумний; винахідливий';

г) мудрий, далекоглядний і досвідчений: 明慧 (ясний + розум), 聰慧 (розумний + мудрий) та 智睿 (розум + розумний) – ‘розумний, мудрий’; 智見 (мудрий + дивитися) – ‘мудрість і досвідченість, розум і досвід’; 睿智 (розумний + мудрий) та 睿知 (мудрість + знання) – ‘мудрий та далекоглядний; розум та глибокі знання’; 智略 (розум + задум) ‘розумний та обачливий, розсудливий’;

д) хитрий (має позитивну конотацію): 智謀 (розум + задум) – ‘кмітливість і хитрість’; 聰黠 (розумний + хитрість) та 慧黠 (розум + хитрий) – ‘розумний та хитрий’; 智計 (розум+стратегія) – 1) ‘задум, хитрість, стратегія’, 2) ‘винахідливість, кмітливість’;

е) талант, хист: 聰令 (розумний + наказувати), 才諳 (хист + розумний) та 精明 (душа + ясний) – ‘розумний і талановитий’; 賢智 (талановитий + мудрий) – ‘талановитий та мудрий’; 才智 (здібності + розум) – ‘хист і розум’; 才分 (хист + вроджені якості) – ‘природні здібності та розум людини’; 穎慧 (паросток+розум) – ‘розумний та талановитий’ (про дитину); 術智 (майстерність+розум) – ‘майстерність у поєднанні з розумом; вправність і хитромудрість’.

Як видно з наведеної лексики, у свідомості китайського народу розумна людина повинна мати гострий розум, талант чи хист до чогось, бути наділеною такими якостями, як кмітливість, тямущість, винахідливість, розсудливість, мудрість і далекоглядність, хитрість тощо.

4. Персоніфікації втілення розуму (номінації осіб):

а) загальні номени: 聰明人 (розумний+людина) – ‘розумна людина; тямущий; розумна голова’; 明白人 (розуміти+людина) – ‘тямуща людина; розумна; освічена; той, що все розуміє’; 智慧人 (мудрість+людина) – ‘інтелектуал; ерудит; надзвичайно розумний; винятково мудрий’; 智士 (розум+освічена людина) – розумна і винахідлива людина; 高明人 (мудрий+людина) – ‘освічений; людина ясного розуму; мудрий’; 明者 ‘далекоглядний; геній; розумний’; 知者 ‘той, хто знає; розумний; мудрий’; 懂道理的人 (букв. «той, що розуміє істину») – ‘розсудлива людина, людина із здоровим глуздом; розумна людина’; 才智很大的人 (букв. «людина з великим талантом і розумом») – ‘людина великого розуму’; 智慧很大的人 (букв. «людина з великою мудрістю») – ‘людина великого розуму’; 飽

學之士 (букв. «людина з великими знаннями») – ‘учений, ерудит, інтелектуал’;

б) номени із символізацією: 脑袋大 (букв. «мішок з мізками великий») – ‘голова, мізковитий’; 有头脑人 (букв. «людина, що має мозок») – ‘людина з головою на в’язях; людина з мізками у голові’; 脑袋瓜 (букв. «мізки гарбуза») – ‘головатий, з мізками у голові, мізковитий’; 活字典 (букв. «живий словник») – ‘ходяча енциклопедія, ерудит’; 有心眼 (букв. «мати очі серця») – ‘розумна людина; тямуща людина’; 有头脑 (букв. «мати мозок») – ‘з мізками у голові; той, у кого з головою склалося’; 智囊 (букв. «мішок мудрості») – ‘розумна голова; кладязь мудрості; головатий; мізкуватий’;

в) номени з метафоризацією: 机灵鬼 (букв. «спритний чорт») – ‘ловкач; розумака, розумник, розумний чортяка’; 机伶鬼儿 (букв. «кмітливий чорт») – ‘розумака, кмітливий, тямущий хлопець; спритник’; 顺风耳 (букв. «тримати вухо за вітром») – ‘всезнаючий; обізнаний; той, хто володіє інформацією’; 千里足 (букв. «нога на тисячу лі») – ‘талановитий; неординарна особистість; розумна людина’; 资质高 (букв. «природні данні великі») – ‘з великими здібностями, з блискучим розумом’; 智多星 (букв. «зірка, багата мудрістю») – ‘скарбниця премудрості; блискучий розум, геніальний розум’; 俊彦 (букв. «найкраща гордість») – ‘талановита особистість; людина видатних здібностей; людина із блискучим розумом’; 清醒的头脑 (букв. «ясний мозок») – ‘світла голова; блискучий розум’.

Висновки. Зазначені поняттєві ознаки актуалізуються на основі словникових дефініцій відповідних лексем-репрезентантів концепту «розум»; ці ознаки вміщені у словникових статтях у вигляді семантичних компонентів. Семантичні ознаки концепту «розум» є дифузними та розчинені у синонімічні, і їх доводиться виокремлювати з лексикографічних джерел через об’єднання у тематичні групи та подальше зіставлення мовних одиниць. У результаті аналізу словникових тлумачень основних слів-репрезентантів концепту «розум» був виявлений ряд ознак, що входять до понятійної частини його структури: ‘розумний/мудрий’, ‘розсудливий’, ‘кмітливий’, ‘винахідливий’, ‘талановитий та ‘хитрий’.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Душа і Сердце в національно-мовних картинах світу // Мовознавство. – К., 2002. – №4-5. – С. 40-47.
2. Дзюбенко О. М. Концепт "розум" у римській та українській лінгвокультурах // Наукові записки Вінниць. Держ. Універ. С.: Філологія (Мовознавство). – Вінниця, 2013. – Вип. 17. – С. 261-266.
3. Мамедова М. Д. Концепт "Ум" в китайской и русской языковых картинах мира: диссертация ... канд. филол. наук // Российско-Таджикский (славянский) университет – Душанбе, 2015. – 245 с.
4. Ніжегородцева-Кириченко Л. О. Лексико-семантичне поле «Інтелектуальна діяльність»: досвід концептуального аналізу : автореф. дис. ... канд. філол. наук // держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 21 с.
5. Пименова М. В. Антропоморфная парадигма признаков в структуре концепта Ум // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Сер. «Линг-ка и межкульт. коммуникация». – Воронеж, 2004. – № 2. – С. 32-35.
6. Прудникова Т. І. Душа, Сердце, Розум: особливості концептуалізації в українській фразеології // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та. Сер. «Филология. Соц. коммуникации». – Т. 24 (63), № 1, ч. 1. – 2011. – С. 295-299.
7. Сергеева Н. М. Ум и разум // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – С. 210-223.
8. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] // Институт философии Российской Академии Наук. – Режим доступа :

<https://iphlib.ru/greenstone3/library/library/collection/newphilenc/document/HASH0163bfe6ef8938fecec1e763>

9. 汉语大词典[电子资源] : <http://www.dacidian.net>

10. 认知语用学/何自然主编。 - 上海: 上海外语教育出版社, 2006。 - 538 页

11. 现代汉语词典 / 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编。 - 北京: 商务印书馆, 2012 年。第六版 - 1722 页

12. 中国大百科全书 / 中国大百科全书出版社编辑部主编。 - 北京: 中国大百科全书出版社, 1995 年。 - 6532 页。

REFERENCES

1. Golubovsky I.O. Soul and heart in the national-language paintings of the world // Linguistics. - K., 2002. - № 4-5, - P. 40-47.
2. Dzyubenko O. M. Concept of "mind" in Roman and Ukrainian lingual cultures // Scientific Notes of the Vinnytsky Pedagogical University Ser.: Philology (Linguistics) - Vinnytsya, 2013. - Is.17, - P. 261-266.
3. Mamedova M.D. Concept "mind" in the Chinese and Russian language pictures of the: dissertation ... cand. filol. sciences // Russian-Tajik (Slavic) University - Dushanbe, 2015. - 245 p.
4. Nizhegorodceva-Kirichenko, L.O. Lexico-semantic field "Intellectual activity": experience of conceptual analysis: author's abstract. dis ... Cand. Philol. Sciences // Linguistic University. - K., 2000. - 21p.
5. Pimenova M. V. Anthropomorphic paradigm of signs in the structure of the concept of the MIND // Bulletin of the Voronezh University. Ser. "Linguistics and intercultural communication". - Voronezh, 2004. - № 2. - P. 32-35.
6. Prudnikova T. I. Soul, heart, mind: features of conceptualization in Ukrainian phraseology // Tavrichesky National University. Ser. "Philology. Social Communications". - T. 24 (63), № 1, part 1, 2011. - P. 295-299.
7. Sergeeva N.M. The Mind and Intellect // Anthology of Concepts / ed. V.I. Karasik, I.A. Stermin. - M.: Gnosis, 2007. - P. 210-223.
8. New philosophical encyclopedia [Electronic resource] // Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences. URL : <https://iphlib.ru/greenstone3/library/library/collection/newphilenc/document/HASH0163bfe6ef8938fecec1e763>
9. Chinese Dictionary [Electronic Resources] URL : <http://www.dacidian.net>
10. Cognitive Pragmatics/ ed. He Ziran - Shanghai: Foreign Language Education Press, 2006. - 538 p.
11. Modern Chinese Dictionary / Dictionary edited by the Institute of Linguistics, Chinese Academy of Social Sciences. - Beijing: The Commercial Press, 2012. Sixth Edition - 1722 p.
12. China Encyclopedia / ed. Editorial Department of China Encyclopedia Publishing House. - Beijing: China Encyclopedia Publishing House, 1995. - 6532 p.

Specifics of the verbal representation of the concept «mind» in Chinese

N. V. Kolomiets

Abstract. The article is devoted to the analysis of verbal representation of the «mind» as a concept of the mental plane in Chinese. In the study, a reconstruction of meaning and structure of this concept, as well as methods of their verbalization carried out. Conceptual signs of the concept are identified based on the analysis of data from Chinese dictionaries. The factual material allows us to identify conceptual signs of the «mind» concept in Chinese, as well as their degree of relevance for Chinese speakers.

Keywords: concept, verbal representation, «mind», mentality, definition.